

Kerdijklezing

Vandaag is het precies 50 jaar geleden dat John F. Kennedy in Dallas werd vermoord. Vijftig jaar na zijn dood wordt nog steeds gediscussieerd over de toedracht. Feit is dat John F. Kennedy stond voor hoop en verwachting op de drempel van een nieuwe tijd. John F. Kennedy plaatste met zijn wens om binnen 9 jaar een man op de maan te hebben een stip op de horizon. Veel dichterbij huis verbeterde hij door de invoering van burgerrechten heel concreet de Amerikaanse samenleving. De verbetering van de samenleving vatte JFK treffend samen in zijn alom bekende uitspraak: *“Ask not what your country can do for you - ask what you can do for your country”*. Het woord country moet, mijns inziens, in een breder perspectief worden gezien en vervangen kunnen worden door ‘buurt’, ‘familie’, ‘sportvereniging’, ‘verzorgingstehuis’, ‘school’, ‘dorp’... en ga zo maar door.

Een soortgelijke gevleugelde uitspraak had ook van Arnold Kerdijk afkomstig kunnen zijn. Kerdijk liet zich leiden door de vraag op welke manier hij iets zou kunnen betekenen voor de samenleving. En dat is ten diepste ook de ideologische basis van het CDA: Niet de individuele ontplooiing is het hoogste goed in de politiek, maar het welzijn en de bindende kracht van de samenleving als geheel.

Ideologisch waren er misschien fundamentele verschillen tussen de confessionelen uit die tijd en de vrijzinnig liberaal Kerdijk, maar in de persoonlijke inzet voor een betere samenleving was er vermoedelijk weinig verschil. Dat blijkt wel uit de woorden van Agneta Schepel-Kerdijk, de dochter van Arnold, over Schaepman, een van de voorvaders van het CDA:

“Aardig was Vader’s sympathie voor Schaepman, den dichter en katholieken opvoeder, groote uitersten die twee, in wereldbeschouwing en politieke overtuiging, en toch elkaar vaak zoo goed begrijpend.”

Over belangrijke sociale wetgeving dacht Schaepman hetzelfde als Kerdijk: hij steunde de kiesrechtuitbreiding, de invoering van de leerplicht en de afschaffing van de plaatsvervanging bij het leger.

De Verzorgingsstaat

In de tweede helft van de 19de eeuw, de tijd van Arnold Kerdijk, werd het fundament gelegd voor onze huidige verzorgingsstaat. Er ontstonden in die tijd allerlei maatschappelijke organisaties die vaak voortkwamen vanuit kerken die zich richtten op de zorg voor de zwakken in de samenleving. Daarnaast werden allerlei instellingen en verenigingen opgericht om burgers tegen de meest voorkomende risico’s van de Industriële Revolutie te beschermen.

Denk aan woningbouwverenigingen, ziekenhuizen, vakbonden, scholen en welzijnsinstellingen. In 1870 richtte een aantal vooruitstrevende lieden bijvoorbeeld het zogenaamde “Comité ter bespreking van de Sociale Questie” op. Door de maatschappelijke misstanden via publicaties en openbare vergaderingen ter sprake te brengen hoopten zij de sociale misstanden op de publieke agenda te krijgen.

Ook Kerdijk was in dit comité actief. Op 15 juni 1873, slechts twee maanden na het afronden van zijn promotie werd hij uitgenodigd om lid te worden. Dit comité is van grote invloed geweest op het doorvoeren van onder meer de dienstplicht, de spaarbank en het 'Kinderwetje van Van Houten' in 1874.

Burgers hadden in deze periode steeds meer behoefte aan ondersteuning bij hun verdere ontwikkeling via onderwijs, welzijnswerk en het zoeken naar zekerheden, zoals de sociale zekerheid en de zorg. Meer en meer begon ook de publieke dienstverlening hier op in te spelen. De overheid regelde – steeds meer – de woningbouw, het onderwijs, de zorg, de sociale zekerheid en ga zo maar door. En ook het welzijnswerk kwam steeds meer in haar handen terecht.

Daarmee waren nieuwe instituties geschapen: eerst via maatschappelijke organisaties, later door de overheid. Nieuwe instituties die solidariteit in de samenleving invulling gaven.

Bij maatschappelijke organisaties was de betrokkenheid van de leden bij de levering van de diensten groot. Het was hun organisatie, omdat ze er werkzaamheden verrichtten, bestuurlijk verantwoordelijk waren of contributie betaalden. Ze waren "eigenaar" van de maatschappelijke organisatie. Beeldend is het spaarpotje dat bij generaties gereformeerden op de schoorsteenmantel stond om de vrije universiteit te financieren.

Na de oorlog nam de overheid de taken van maatschappelijke organisaties echter meer en meer over. Er ontstond een verzorgingsstaat met een hoog niveau van sociale en medische zorg. Een niveau van bescherming van de burger tegen onheil dat in de hele geschiedenis zonder precedent was. De groei van deze verzorgingsstaat veranderde ook de kijk op de samenleving. Een grote rol van de overheid werd steeds vanzelfsprekender.

Hoogtepunt is misschien wel de Grondwet van 1983 waarin de sociale verworvenheden van de decennia daarvoor sociale grondrechten zijn geworden.

Ik citeer de Grondwet art 22 lid 3: 'De overheid schept voorwaarden voor onder anderen vrijetijdsbesteding'.

Vanaf dat moment is dus zelfs de vrijetijdsbesteding van de burgers voorwerp van zorg der overheid. De ideale staat leek geboren.

Onbetaalbaar

Maar dertig jaar later moeten we vaststellen dat de werkelijkheid de droom heeft ingehaald. De verzorgingsstaat wordt onbetaalbaar. Het concept bleek ijzersterk in tijden van groei, maar het heeft geen antwoord in tijden van krimp. De grondwet van 1983 leek de overwinning van de collectiviteit, maar wat volgde was een tijdperk van ongekend individualisme. Want wat is gebeurd is dat niet de collectieve verantwoordelijkheid, maar het individuele recht leidend is geworden.

De band tussen burgers en hun eigen maatschappelijke organisaties werd steeds minder, doordat de overheid een stevige vinger in de pap kreeg. Naast de wet was

dat vooral het geld: het subsidie instrument. De professionals binnen de maatschappelijke organisaties verlegden hun focus voor het ontwikkelen van nieuwe diensten en producten voor de achterban naar de subsidievertrekker: het werden steeds meer uitvoeringsorganisaties van overheidsbeleid. Ze spraken de taal van de ambtenaren, niet van hun leden. Het middenveld raakte verstatelijkt, en de burgers bleven verweesd achter. De centrale rol van de overheid heeft de kracht van de samenleving niet versterkt maar ondermijnd.

Als gevolg zien we nu ook een ongekend verlies aan vertrouwen. In de overheid, maar ook in instellingen die ooit van de burgers waren: kerken, vakbonden, politieke partijen. Dit verlies aan vertrouwen wordt manifest nu de verzorgingsstaat zijn grenzen heeft bereikt en gedwongen kleiner moet worden. Want als de overheid het niet meer kan doen, is er nu alleen nog maar de markt. Het ooit zo vitale en herkenbare maatschappelijk middenveld is geworden tot een bureaucratische laag van subsidieverdelende ambtenaren of semi-ambtelijke professionals.

De overheid heeft het maatschappelijk initiatief verdrongen. Dat is niet problematisch in een tijdperk van steeds toenemende rijkdom: als je ieder jaar meer te verdelen hebt is iedereen tevreden. Maar het loopt spaak in tijden van krimp.

We zullen moeten erkennen dat de overheid anno 2013 volledig uit zijn jas gegroeid is. De verzorgingsstaat was ooit bedoeld als trampoline: het moest er voor zorgen dat de mensen niet door de bodem zouden zakken maar terug zouden veren in de samenleving. De huidige sociale voorzieningen zijn echter als een veiligheidsnet waarin men vervolgens verstrikt raakt. Er is een grondrecht op een uitkering, maar zit je er eenmaal in dan dreig je er nooit meer uit te komen.

In de tijd van Kerdijk waren de instituties te klein om de individuele zorg te leveren waar mensen behoefte aan hadden. Nu zijn ze te groot en te log om aan de individuele behoefte te voorzien.

Vertrouwen

Als we naar de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving anno 2013 kijken zien we een enigszins vergelijkbare situatie als in de tijd van Kerdijk. We leven ook nu in een tijd van grote verandering waarin oude zekerheden verdwijnen. In de 19^e eeuw kwam het initiatief tot verandering uit de samenleving. Wat confessionelen hierin bijzonder maakte was dat zij de veranderingen, anders dan liberalen en socialisten, niet in de eerste plaats economisch duiden.

Het ging hun om de waarden die ten grondslag lagen aan de samenleving: in die tijd nog nauw verbonden met geloof en identiteit. De strijd om vrije scholen, niet de strijd om verdeling van kapitaal of economische macht stond voorop. De samenleving als een waardengemeenschap, waarin mensen gezamenlijk verantwoordelijk zijn en initiatief nemen. Dat is de basisfilosofie van wat nu de christendemocratie is. Dit leidt in deze tijd van grote maatschappelijke verandering tot een heel belangrijk basisprincipe: echte sociale innovatie komt niet van de overheid, niet van de markt,

maar komt altijd uit de samenleving zelf. Is er geen levende, actieve samenleving, dan kan er geen gezond land blijven bestaan.

Laat ik als voorbeeld het moderne Rusland noemen. Het is een kleine eeuw beheerst geweest door een allesbepalende overheid die ieder maatschappelijk initiatief gesmoord heeft. Toen die overheid zich terugtrok is er een wildwest markteconomie ontstaan, waar zonder enige remming het recht van de sterkste geldt. Waarom? Omdat er geen levende en actieve samenleving bestaat.

Nederland heeft wél een samenleving.
Maar de samenleving is verdrongen.
Daarom moeten we de kracht van de samenleving hervinden.

De kracht van de samenleving komt niet van buiten, niet de markt of de overheid maakt de samenleving sterk.

De kracht van de samenleving komt voort uit gedeelde waarden die mensen in hun leven van alledag ook belangrijk vinden.

Vanuit het besef dat waarden bepalend zijn voor ons handelen, en dus ook voor hoe de Nederlandse samenleving zich ontwikkeld, heb ik in het voorjaar 7 op waarden gebaseerde principes gepresenteerd:

1. De samenleving, niet de overheid
2. Wij zien een taak voor iedereen
3. Een eerlijke economie
4. Tegen de profiteurs
5. De familie is ons fundament
6. Een zelfbewust Nederland verbonden met Europa
7. De toekomst van onze kinderen

De samenleving, niet de overheid

Het eerste en belangrijkste principe van mijn zeven principes is: de samenleving, niet de overheid.

De rol van de overheid moet worden beperkt en het organiserend vermogen van de samenleving moet worden versterkt.

Hoe zeer de visie op de maatschappij is beperkt tot een keuze tussen markt en overheid blijkt wel uit de reacties van critici op dit principe. De kritiek is dat de kleinere overheid een liberaal marktprincipe is. Maar de werkelijkheid is dat het er om gaat ruimte te bieden aan een veel meer op waarden gebaseerde en gedreven samenleving.

Het is in feite zelfs het tegenovergestelde van het liberale marktdenken.

Dat is in zijn moderne variant namelijk zo individualistisch, dat het een grotere overheid veroorzaakt.

Het moderne liberale marktdenken heeft paradoxaal genoeg een grote overheid nodig.

Dingen die mensen door steeds verder toenemend individualisme niet meer gezamenlijk oppakken, zoals de zorg voor elkaar en sociale zekerheid, moeten dan wel door een grote overheid gegarandeerd worden.

We zien dat ook bij dit liberale VVD-PvdA kabinet, waaronder de rol van die overheid nog groter wordt, en deze kabinetsperiode groeit tot maar liefst 50 % van ons BBP.

Als de overheid juist ruimte laat aan de samenleving, wat ik wil bepleiten en wat ten diepste besloten ligt in de christendemocratische traditie, dan ontstaat de kans weer om sociale en maatschappelijke innovatie uit de samenleving zelf te laten komen.

Net als industriële innovatie vaak in kleine, flexibele ondernemingen ontstaat, zijn het ook kleine en flexibele netwerken van mensen die sociale innovatie samen maken.

En net zoals de overheid industriële innovatie niet zelf pleegt maar ondersteunt, moet de overheid sociale innovatie niet zelf willen doen, maar er de omstandigheden voor scheppen.

Omdat gelijk maar concreet te maken een voorbeeld van de afgelopen week. Sinds 2008 is de kredietverlening sterk teruggelopen aan MKB-ers. Banken hebben minder mogelijkheden maar MKB-ers willen blijven investeren. Na jarenlang discussie en stilstand hebben een aantal ondernemers het heft in handen genomen en een kredietunie opgericht. Een unie waarin ondernemers samen inleggen en samen investeringen financieren. De samenleving, niet de overheid.

Uiteraard kwamen ze vast te lopen in het wettelijke web van overheidsregulering, zowel vanuit Nederland als vanuit Brussel. Eddy van Hijum en Agnes Mulder gaan deze problemen nu tackelen in een initiatiefwet. Een wet die dus iets mogelijk gaat maken in plaats van verbieden.

Wanneer de overheid wel sociale innovatie zelf ter hand neemt gaat het fout. Dan wordt het meestal een kwestie van geld over de schutting gooien. Miljarden aan sociale vernieuwing, grote stedenbeleid, Vogelaarwijkengeld zijn over de balk gegooid.

Als de samenleving het overneemt is de kans op succes veel groter. Laat ik een voorbeeld noemen.

Leeuwarden

Ik neem u mee naar Leeuwarden.

De wijk Wielepolle.

In de eerste jaren van deze eeuw is deze wijk volgestopt met rijks-geld. Laatstelijk werd de wijk zelfs een Kracht- of Vogelaarwijk. Hulpverleners kwamen en gingen. Maar in de kern verbeterde er niets structureel. Tot uiteindelijk ook het geld op was.

Het was aan de wethouder om het nieuws van bezuinigingen te brengen.

Ze ging naar de wijk met de volgende boodschap: ik moet bezuinigen, er is minder geld, maar als jullie een commissie vormen en met goede voorstellen komen, dan gaan we het geld daaraan besteden.

Wat bleek? De buurt liet geen traan om het verdwijnen van de hulpverleners en de opbouwprojecten. Wat ze graag wilden was geld voor huiswerkbegeleiding voor de kinderen. Om de kinderen van de straat te houden, en meer uit het onderwijs te halen. De wethouder heeft er toen voor gezorgd dat het kon.

Voor het buurthuis was ook geen geld meer, maar dat was wel dringend aan onderhoud toe. De gemeente had daarvoor natuurlijk strikte regels over aanbesteding, maar de buurt vroeg om geld voor verf en kwasten om in de zomer zelf het werk te doen. De wethouder overruledde daarom de gemeentelijke bureaucratie, en in de zomermaanden knapte de buurt zelf het buurthuis op. Dat is minder overheid, meer samenleving.

Toen ik na de zomer in Leeuwarden op werkbezoek kwam waren de buurtgenoten trots als een pauw op wat ze zelf hadden bereikt.

Waar zit het verschil? Waarom werkt dat wel?

Het gaat om eigenaarschap. De mensen in de buurt zijn zelf eigenaar geworden van de oplossing. De samenleving in de buurt had het probleem, en wordt zelf eigenaar van de oplossing. Deze persoonlijke verantwoordelijkheid legt de basis voor sterke wijken, buurten en dus de samenleving. De samenleving, niet de overheid.

Burgers zijn onderling nog steeds, veel vaker dan wij van afstand vaak zien, in staat elkaar te vertrouwen.

Maar politiek en overheid doen niets om het vertrouwen van burgers in elkaar te benutten. En dat is doodzonde. Want wanneer burgers samenwerken, ontstaat de beste maatschappelijke innovatie.

De vraag naar de rol van onze samenleving is hét belangrijkste vraagstuk van onze tijd.

Onze samenleving is door de markt en de overheid verdrongen en ondermijnd, en de enige juiste oplossing is daarom: meer samenleving, minder overheid.

7 Principes

Dit eerste principe is de basis voor de andere 6 principes. Want ook als het gaat om antwoorden op de economische crisis van vandaag, is het goed om te kijken naar welke waarden we willen nastreven en wat onze principes zijn.

Ik wil er nog drie uitlichten.

Een taak voor iedereen, de eerlijke economie en de toekomst van onze kinderen.

Een taak voor iedereen

Het tweede principe dat ik genoemd heb is dat wij een taak zien voor iedereen.

Niet alleen is de afgelopen decennia een verzorgingsstaat ontstaan die de rol van de samenleving en van de familie heeft verdrongen, ook is een sociaal vangnet ontstaan dat mensen gevangen houdt in achterstand.

Ik neem u mee naar Rotterdam.

De haven is nog steeds een van de motoren van onze nationale economie. De Tweede Maasvlakte opent nieuwe mogelijkheden. De Rotterdamse haven heeft jaarlijks werk voor enkele duizenden nieuwe mensen. Maar de directeur van de haven zit met zijn handen in het haar, want hij kan de mensen niet vinden.

Een paar kilometer verderop ligt Rotterdam Zuid. Duizenden mensen zitten zonder werk, soms al generaties lang. Maar in de haven werken: ho maar.

Via het structureel verstrekken van geld aan mensen die niet werken heeft het sociale vangnet armoede geïnstitutionaliseerd, zonder echte aanmoediging om tot de arbeidsmarkt toe te treden.

En zo houdt het systeem mensen gevangen in achterstand.

Daarom is het tweede principe dat iedereen een taak heeft.

Óf je werkt,
óf je doet vrijwilligerswerk,
óf je volgt een opleiding.
Dat zijn de keuzes.

Een eerlijke economie waar werken loont

Mijn derde principe is een eerlijke economie waar werken loont.

In het derde kwartaal van dit jaar raakten er in vergelijking met vorig jaar 160.000 mensen meer werkloos.

Het grootste banenverlies sinds 1995.

Ik neem u mee naar een willekeurig winkelcentrum of een willekeurig bedrijventerrein. De leegstand is enorm. Mensen die hun hele leven hard gewerkt hebben en hun vermogen in de zaak hebben zitten zien vlak voor hun pensioen dat ze niets hebben. Niemand wil de zaak overnemen, het pand is niets meer waard. Ondertussen betalen ze ieder jaar meer belasting. Het komende jaar gaat de belastingdruk weer met miljarden omhoog.

Daarentegen zien ze grote bedrijven via individuele afspraken naar Nederland gelokt worden. Grote internationale bedrijven maken gebruik van de slimste constructies. Maar de ondernemer om de hoek betaalt het volle pond. De kleine koffiezaak op de hoek betaalt de volle mep aan winstbelasting terwijl de grote internationale koffieaanbieders grote kortingen krijgen waarmee ze de kostprijs van koffie laag kunnen houden.

Juist deze ondernemingen en ondernemers vormen de spil van onze samenleving. Vier miljoen Nederlanders zijn werkzaam bij 90% van de midden- en kleinbedrijven.

En dan heb ik het nog niet eens gehad over de multinationals die de kleine Nederlandse ondernemer wegconcurrereert vanwege de verschillende belastingtarieven.

De waarde van het verschil is hier uitgehold tot iets waarin je groot moet zijn om te kunnen overleven terwijl we weten dat de toekomstige innovatie komt uit het midden en kleinbedrijf en dus juist daar alle ruimte aan moeten geven.

Bij het ontbreken van een eerlijke economie wordt ook de solidariteit uitgehold. Middeninkomens krijgen eenzijdig de rekening van de crisis gepresenteerd. Het CDA heeft zich en zal zich blijven verzetten tegen het nivelleren van de middeninkomens omdat dit de solidariteit aantast.

Met een belastingdruk van 49% op elke extra verdiende euro verzwak je middeninkomens die de ruggengraat van onze samenleving zijn.

We moeten die ruggengraat sterk houden omdat zij de schouders zijn die de zwaarste lasten dragen maar als je dat maar blijft uithollen zal de solidariteit onder druk komen te staan.

Het midden en kleinbedrijf en de middeninkomens zijn de dragers van de samenleving en daarom is het nodig dat we hun waarderen en niet afwaarderen. Want zij zijn broodnodig om het ideaal te verwezenlijken dat de samenleving sterker is dan de overheid of de markt.

Daarom is mijn derde principe een eerlijke economie waar werken echt loont.

Waar je niet van iedere euro die je spaart, direct weer een groot deel moet afdragen.

Waar gezinnen met een middeninkomen niet langer de melkkoe zijn.

En waar vooral kleine ondernemers en familiebedrijven onze absolute prioriteit krijgen.

Voor de toekomst van onze kinderen

Mijn laatste principe is: voor de toekomst van onze kinderen.

Lange termijn boven korte termijn.

De samenleving van morgen wordt gedragen door de kinderen van nu. Dat is niet alleen een feit maar het vraagt ook om er naar te handelen.

Ik neem u mee naar Den Haag.

Naar het Binnenhof.

Waar geregeerd wordt, en waar dus vooruitgezien moet worden.

Waar de lange termijn boven de korte termijn zou moeten gelden.

Maar wat we zien is een kabinet dat al blij is als het de kerst haalt.

En waar de lange termijn bestaat uit het sluitend krijgen van de begroting voor het volgende jaar.

Tekenend is de discussie over de pensioenen. Dat wij voor de lange termijn een soberder pensioenstelsel hebben is over duidelijk. Maar het kabinet voert niet de discussie over de pensioenen, maar over de financiële opbrengst voor de schatkist.

Het stelsel is niet belangrijk, als er maar een kleine drie miljard uit de pensioenpot naar de staatskas gaat. En de opbrengst moet al voor het overgrote deel in 2015 worden gehaald. Korte termijndenken overheerst.

SLOT

Een sterk Nederland begint met een sterke samenleving. In deze tijd van veel veranderingen en onzekerheid is er behoefte aan een sterke samenleving.

Net als in de tijd van Kerdijk is er behoefte aan vernieuwing in de samenleving. Om uit deze crisis te komen hebben we een nieuwe richting nodig. Her roer moet om.

Nu, net als toen, hebben we waarden nodig waarop we onze samenleving bouwen. Het is tijd om de steeds groter wordende overheid, en het steeds verder toenemende individualisme een halt toe te roepen.

Het is tijd om de kracht van de gezamenlijkheid in de samenleving opnieuw te ontdekken.

Aan de hand van de genoemde principes zal het CDA in het nieuwe jaar met voorstellen komen die dat concreet invullen; de samenleving niet de overheid.

Wibo Schepel, ook organisator van deze lezing, schreef een biografie over Kerdijk. In het voorwoord in dat boek stelt James Kennedy dat Kerdijk een man van de toekomst was die het lege maatschappelijk middenveld letterlijk opvulde met sterke organisaties en belangrijke initiatieven:

“Een prestatie die vandaag de dag alleen nog iemand die zo rijk als Bill Gates is voor elkaar zou kunnen krijgen”.

Niemand in dit land is zo rijk als Bill Gates.

Dus de opdracht is aan ons om eenzelfde prestatie te leveren; een sterke samenleving

Wij

De samenleving, niet de overheid.